

HENRYK SAMSONOWICZ (Warszawa)

MALARSKA WIZJA EUROPY W PÓŹNYM ŚREDNIOWIECZU

Czym dla historyka jest pojęcie Europy? Na pewno nie tylko, nie przede wszystkim, pojęciem geograficznym, lecz także określeniem wspólnoty kulturalnej, w definicji której jednym z podstawowych czynników jest chrześcijaństwo. Przynajmniej od VIII w., od powstania monarchii karolińskiej i pierwszej „zjednoczonej Europy”¹ cechą wyróżniającą i charakterystyczną dla współczesnych był jej związek z Rzymem jako stolicą chrześcijaństwa zachodniego. Już Karol Wielki był nazywany „Pater Europae”², jako władca krajów, znajdujących się pod jego berłem i tworzących wspólnotę odmienną od pogan, muzułmanów. Wizja Europy Ottońskiej przedstawiona była w słynnej miniaturze z Ewangeliarza Ottona III, na której cztery prowincje — Roma, Galia, Germania i Sclavinia, składają hołd świeckiemu władcy świata zachodniego³. Wydaje się, że kolejnym etapem wyobrażeń dotyczącym europejskiej wspólnoty była wizja ukazująca jedność narodów kontynentu łączonych znakiem krzyża. Jej świadectwem jest fresk znajdujący się w strasburskim kościele pod wezwaniem św. Piotra (St. Pierre le Jeune).

W VII w. mnisi z Irlandii wzniesli, obok bramy prowadzącej do „burgum” strasburskiego, drewnianą kaplicę przeznaczoną dla okolicznej ludności. Rozwój ośrodka leżącego w sercu karolińskiej Europy spowodował, wraz z włączeniem nowego obszaru do miasta, awans świątyni. Utworzono przy niej zgromadzenie kanoników, dla których zbudowano około 1031 r. romański kościół pod wezwaniem św. Piotra wraz z krużgankiem, jednym z najstarszych na północ od Alp. Konsekrował go biskup Toul — Bruno d’Eguisheim Hrabia Dabo, późniejszy papież Leon IX. W latach 1250—1320, za czasów biskupa Konrada z Lichtenbergu, świątynia ta została przebudowana w stylu gotyckim. W 1524 r. przejęty przez gminę reformowaną kościół stracił wiele ze swego średniowiecznego wyposażenia wnętrza⁴. Pozostał jed-

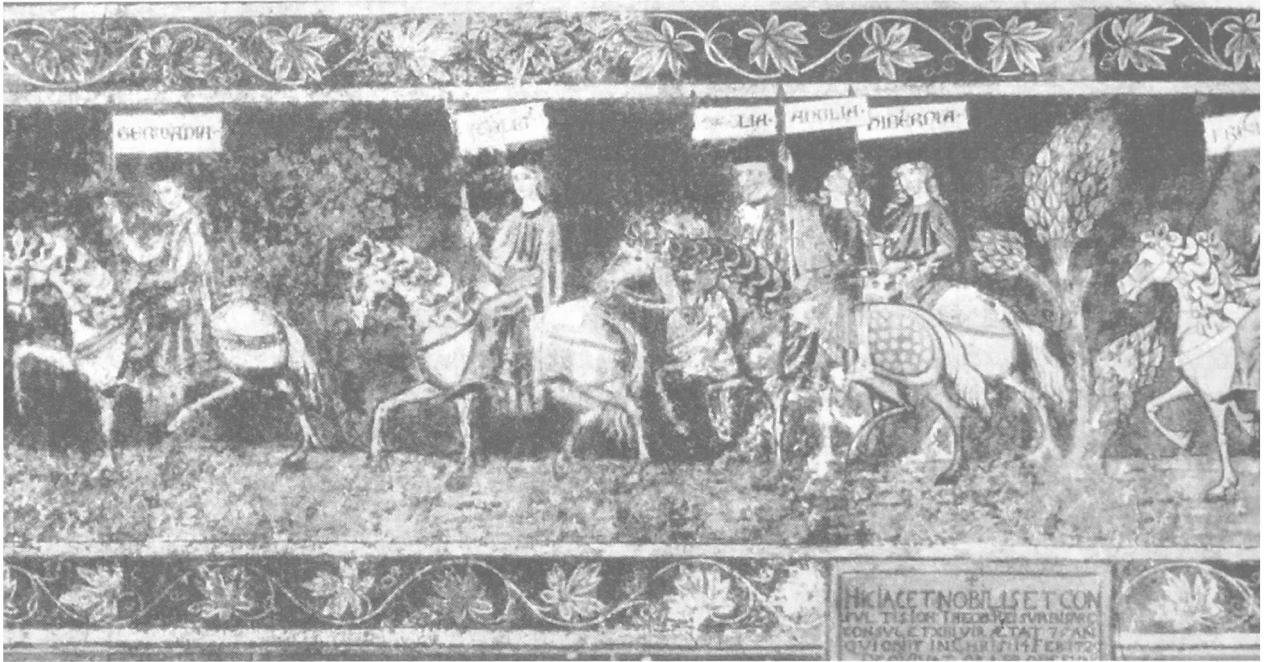
¹ K. P o m i a n, *Europa i jej narody*, Warszawa 1992, s. 5, 20; J. K u r c z e w s k i, *Wymiar Europy*, [w:] *Kategoria Europy w kulturach słowiańskich*, Warszawa 1992, s. 7.

² Informacje na ten temat zestawia D. H a y, *The Emergence of an Ideas*, Edinburgh 1968, s. 51; por. K. L e y s e r, *Concepts of Europe in the Early and High Middle Ages*, „Past and Present” 137:1992 s. 36.

³ Bayerische Staatsbibliothek München, clm 4453: Ewangeliarz Ottona III z ok. 1000 r. Reprodukcyjne w: P S k u b i s z e w s k i, *Malarstwo europejskie w średniowieczu*, t. 1: *Malarstwo karolińskie i przedromańskie*, Warszawa 1973, s. 193 (il. 63, 64); T. M a n t e u f f e l, *Historia powszechna*, Warszawa 1958, karta obok s. 185.

⁴ J. H a t t, *Le Pont du Rhin à Strasbourg*, Strasbourg 1952, s. 50; R. R e u s s, *Histoire de Strasbourg*, Paris 1922, s. 41, 95 n.; L. P f l e g e r, *Kirchengeschichte der Stadt Strassburg im Mittelalter*, Colmar 1941.

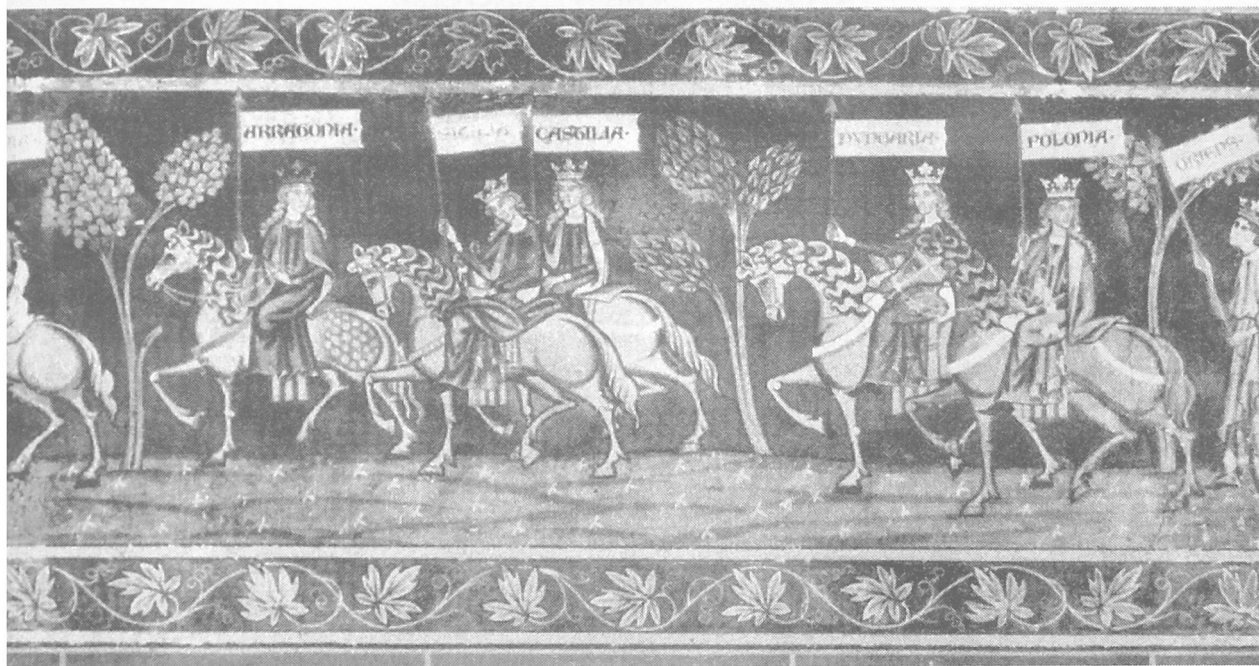
nak m.in. fresk na zachodniej ścianie nawy południowej, który przedstawia „pochód narodów do Krzyża” Napis umieszczony pod krzyżem głosi: „O crux, ave spes unica” Wśród fantastycznych drzew — może rajskiego ogrodu, może ziemskich lasów — do krzyża zmierza 15 postaci, wszystkie w koronach, z proporcami, na których widnieją nazwy ich krajów. Pierwszych 13 postaci jedzie konno, dwie ostatnie idą na piechotę. Pochód otwiera Germania

(Strasburg był cesarskim miastem Rzeszy), za nią podążają w kolejności: Galia (a więc Francja), Italia (północne Włochy), Fryzja, Scandia (jakiś kraj skandynawski, może Szwecja, może Dania), Sclavonia — najpewniej Słowenia, ale być może autor fresku miał na myśli Czechy. Następnie podążają w pochodzie: Aragonia, Sycylia, Kastylia, Hungaria (Węgry) i Polonia (Polska). Tę procesję ludów, udających się do krzyża, zamykają dwie postacie: „Oriens” — jak sądzę, kraje będące pod wpływem Kościoła Wschodniego — oraz Litwa (Lithuania). Dwie ostatnie postacie symbolizować mają zapewne bardziej żmudną — bo pieszą — wędrówkę do Krzyża. Poprzedza je Polska będąca może najdalszym członkiem rzymskiej wspólnoty narodów, a może krajem, który wprowadza kolejne ludy do grona zjednoczonej, łacińskiej Europy.

Biorąc pod uwagę cechy stylistyczne fresku, miejscowi historycy sztuki datują jego powstanie na połowę XIV wieku. Można podejrzewać, że było to jednak dzieło nieco późniejsze, być może, nawet powstałe w następnym stuleciu. Nie tylko postacie przypominają bardziej portrety władców z XV niż XIV wieku, ale i samo ich zestawienie wskazywać może na trochę późniejsze pochodzenie zabytku. Jeśli domyśl, że „Oriens” oznacza Kościół wschodni byłby słuszny, to bardziej niż XIV stulecie można by widzieć w zbliżaniu się

do Europy jej wschodnich krajów czasy unii florenckiej. Umieszczenie w pochodzie Litwy sugeruje, iż artysta świadomy był chrztu jej władcy. Sprawa jednak nie jest prosta. Może wizerunek odnosił się do prawosławnej ludności Rusi, włączonej do Wielkiego Księstwa, a może nawiązywał do wątpliwości podsycanej przez Krzyżaków, dotyczącej chrześcijaństwa Litwy? O wcześniejszym czasie powstania fresku mógłby świadczyć także napis o „jednej

nadziei” Może to być generalne wyznanie wiary, ale jego tenor raczej pasuje do czasów kataklizmów wojny stuletniej i wielkich epidemii. Konkludując, można zaryzykować sąd, że fresk powstał przed połową XV wieku.

Ważniejszy jednak wydaje się inny wniosek. W kościele św. Piotra została przedstawiona idea wspólnoty europejskiej, w której znalazły się kraje naszej części kontynentu. Strasburg leży daleko od granic Polski, jego kontakty w XIV i XV w. dotyczyły głównie ziem Francji, Nadrenii, Niderlandów, Burgundii. Wizja zasięgu wspólnej religii narodów europejskich stanowiła zatem wiedzę dość powszechną. Co prawda, ok. 1400 r. w uczonych środowiskach powstawały już opinie o królestwach Europy⁵ Głosiły, że do łacińskiego chrześcijaństwa należy 18 królestw. Były to: Francja, Anglia, Szkocja, Portugalia, Kastylia, Nawarra, Aragonia, Sycylia, Neapol, Węgry, Czechy, Polska, Szwecja, Norwegia, Dania, Niemcy, Lombardia (tj. północne Włochy) i Burgundia (Arelat). Był to wykaz dokładniejszy, odpowiadający istotnej sytuacji

⁵ A. Wolff, *Prinzipien der Thronfolge im Europa um 1400. Vergleichende Beobachtungen zur Praxis des dynastischen Herrschaftssystems*, [w:] *Das mittelalterlichen Königtum*, Sigmaringen 1987, s. 233; L. Knobloch, *Das Territorium der Stadt Strassburg II*, s. 232–3; F. Rap, *Réformes et réformation à Strasbourg. Eglise et société dans le diocèse de Strasbourg (1450–1525)*, Paris 1974, s. 55.

politycznej. Ale jak wielu ludzi mogło go znać? Natomiast fresk w Strasburgu oglądany był stale przez liczne grono wiernych. Sądzić więc można, że niezależnie od uczonych traktatów lepiej wdrażał do świadomości ludzi późnego średniowiecza wiadomości o ówczesnej wspólnocie chrześcijańskiej Europy.

LA VISION DE L'EUROPE DANS LA PEINTURE A LA FIN DU MOYEN ÂGE

R é s u m é

L'auteur examine la fresque qui se trouve dans l'église St. Pierre-le-Jeune dans Strasbourg. La peinture représente la marche des nations européennes vers la croix (*Spes unica*). On peut identifier 15 nations parmi les quelles sont: Germania, Galia, Italia (l'Italie du Nord), Frisia, Scandia (Danemark ou la Suède), Sclavonia (la Sloveenie ou la Bohême), Aragonia, Sicilia, Castilia, Hungaria, Polonia. Derrière eux, qui son en cheval, marchent encore „Oriens” (probablement l'Eglise orthodoxe) et Lithuania. L'auteur date cette fresque au commencement du XVe siècle en soulignant qu'elle représente l'idée de l'Europe unifiée à la fin du moyen âge.